

Ключевые слова: исследовательская деятельность, содержание исследовательской деятельности; исследовательская деятельность воспитателей ДУЗ; исследовательские способности.

Martynenko S. M., Volynets Yu. O. Psychological and Pedagogical Aspects Research Activities of Future Educators Preschooleducational Institution

The article reveals the psychological and educational aspects and the content research activities of future educators preschool educational institutions. Established essence and content of the research activities formation of research abilities and skills to the future carers preschool educational institution.

Key words: research activities, the content of the research activity; research activities preschool teachers, preschool educational institution, research ability.

Стаття надійшла до редакції 16.09.2012 р.

Прийнято до друку 26.10.2012 р.

УДК 378.145

Н. А. Михайленко

**КОМПОНЕНТИ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
ДО ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Постановка проблеми. Перед сучасною українською школою стоїть складне, але важливе завдання: дати дітям загальну освіту, забезпечити розвиток загальних здібностей з одного боку, та підтримати і розкрити потенційні творчі можливості, що сприятимуть формуванню уміння приймати самостійні відповідальні рішення у складних нетипових ситуаціях, прагнути до постійного професійного та особистісного самовдосконалення, з іншого боку. Щоб виховання та навчання школярів відповідало цій меті, необхідно підготувати вчителів з високим мотиваційним потенціалом, розвиненим творчим мисленням, вмінням здійснювати рефлексію та бажанням постійного самостійного навчання для підвищення своєї професійної кваліфікації. Результатом такої підготовки у педагогічному університеті має стати сформована готовність майбутніх учителів до творчої професійної діяльності, яку ми розглядаємо як складне особистісне утворення, що характеризує бажання та здатність особистості ефективно та творчо вирішувати професійні завдання у постійно змінюваних умовах педагогічного процесу.

Аналіз актуальних досліджень. Аналіз наукової літератури дає уявлення про рівень розробленості проблеми підготовки майбутніх учителів як загалом, так і окремих її аспектів. У сучасних психолого-

педагогічних дослідженнях належна увага приділяється проблемі оновлення змісту педагогічної освіти (А. Алексюк, С. Гончаренко, М. Євтух, І. Зязюн, І. Підласий, С. Сисоєва та інші); вдосконаленню технологій навчання майбутніх учителів (В. Бондар, О. Мороз, О. Пехота, О. Савченко та інші). Роль та значення творчого підходу до професійної педагогічної діяльності розкрито у працях багатьох дослідників (Д. Богоявленської, О. Матюшкіна, В. Моляко, Я. Пономарьова та інших); орієнтація студентів вищих педагогічних закладів на творчість стала предметом наукових праць Л. Кондрашової, О. Пехоти, В. Роменця, С. Сисоєвої, Р. Скульського та інших. Проте аналіз психолого-педагогічної, методичної літератури засвідчив, що недостатня розробленість проблеми щодо підготовки майбутніх учителів до творчої діяльності дозволяє говорити про її актуальність. Тому метою статті є дослідження компонентного складу готовності майбутніх учителів до творчої діяльності.

Виклад основного матеріалу. Уточнення поняття готовність майбутніх учителів до творчої діяльності вимагає з'ясування змісту основних її компонентів.

Готовність майбутнього вчителя до творчої діяльності забезпечує необхідні внутрішні умови його особистісного зростання, професійного становлення. Мотиваційний компонент є фундаментом готовності майбутнього вчителя, який визначає його соціальну та професійну позицію. За виявом і функціями психологи виділяють три відносно самостійні групи мотивацій: потреби, мотиви, установки [8, с. 327].

Потреби, які є однією зі складових мотиваційної готовності особистості, розглядаються як особливий стан психіки індивіда, відчутна або усвідомлена ним „напруга” – відображення невідповідності між внутрішнім станом і зовнішніми умовами діяльності [8, с. 373]. Психологи наводять різні класифікації потреб, але ми будемо спиратися на класифікацію А. Маслоу, яка представляє розподіл потреб на два класи – потреби нужди та потреби самоактуалізації [4, с. 528], останні з яких можуть бути задоволені у процесі творчої професійної діяльності. Потреба як внутрішня сила може реалізовуватись лише в діяльності, тобто спочатку вона виступає як передумова діяльності, а коли суб'єкт починає діяти, вона поступово трансформується в результат діяльності.

Складовою мотиваційного компоненту готовності особистості є мотиви. Мотив розглядається як спонукальна причина вчинків та дій людини, в основі якої лежать різноманітні потреби [8, с. 327]. Для будь-якої людини характерна наявність декількох мотивів, що знаходяться у динамічному співвідношенні та залежать від змін у внутрішній структурі особистості та у зовнішніх умовах її життєдіяльності. Ведучі мотиви визначають направленість активності людини в діяльності.

Формування установки є заключним етапом на стадії мотивації до діяльності. Д. Узнадзе розумів установку як цілісну зміну особистості,

що виникає в процесі врівноважування стосунків між індивідом та середовищем, яке визначає всю його діяльність [8, с. 456].

Мотиваційний компонент готовності майбутнього вчителя включає в себе потреби, мотиви професійного навчання та самоудосконалення, установки на самоактуалізацію у професійній діяльності та реалізацію творчого потенціалу особистості. Важливим є наявність інтересу до педагогічної діяльності, який характеризує потребу майбутнього вчителя в професійних знаннях, вміннях та навичках ефективної організації професійно-педагогічної діяльності.

Сучасні дослідники теорії мотивації виділяють мотивацію учіння, розглядаючи діяльність учня; мотивацію навчання, досліджуючи творчу діяльність учителів, яка спрямована на формування в учнів потреби до активного пізнання світу; мотивацію вчителів як ставлення до своїх професійних обов'язків. Психологи стверджують, що мотивація є стрижнем психології особистості, який детермінує особливості поведінки та діяльності людини [7, с. 93]. А для майбутнього вчителя проблема мотиваційної готовності є основною у світлі його підготовки до творчої діяльності, адже стійка внутрішня мотивація забезпечує потребу в професійній творчості, ефективне здійснення діяльності та саморозкриття особистості вчителя.

Аналіз вітчизняних та зарубіжних досліджень дозволив встановити, що існують два підходи щодо розвитку творчої особистості. Один з них заснований на реалізації потенційних можливостей, творчих здібностей особистості, інший підхід розкривається через організацію умов для творчої діяльності особистості. Тому питання когнітивного компоненту готовності майбутнього вчителя до творчої діяльності необхідно розглядати крізь призму цього положення.

Зміст когнітивного компоненту представлений сукупністю науково-теоретичних знань щодо творчої професійної діяльності вчителя, арсеналу педагогічних технологій розвитку творчої особистості учня, форм та методів стимулювання творчої діяльності, діагностики творчих потенційних можливостей особистості.

В процесі підготовки до професійної діяльності майбутній вчитель має розглянути концептуальні положення стосовно сутності таких понять як „творчість”, „творча особистість”, „творча діяльність учителя”; ознайомитись з основними критеріями творчої діяльності та характеристиками творчої особистості.

На думку Г. Михаліна, процес навчання є складною системою та закликає майбутніх вчителів до того, щоб „вони відчували себе вчителями вже зараз і працювали не просто як школярі (часто зовсім не зацікавлені у тому, що вони вивчають), а як професіонали, які намагаються знайти у кожній компоненті процесу навчання те, що йому край необхідно для успішної професійної діяльності: у різноманітних інформаційних потоках – найнеобхіднішу інформацію тісно пов'язану з шкільними курсами...; у різних методичних системах навчання – найбільш ефективні

на їх думку, які вони зможуть використати у своїй майбутній роботі; серед різних засобів навчання – найближчі їм за стилем, теоретичним рівнем, доступністю тощо” [5, с. 237].

За результатами теоретичного дослідження у змісті когнітивного компоненту варто виділити такі знання: сутності творчого процесу та ролі вчителя у формуванні творчої особистості учня; основних підходів до організації навчального процесу; психолого-педагогічних умов мотивації учнів до творчої діяльності; основних методів та засобів активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів; психолого-педагогічних рекомендацій щодо діагностики та стимулювання творчих здібностей особистості; основних психолого-педагогічних видань, пов'язаних з творчою педагогічною діяльністю.

Готовність до творчої діяльності тісно пов'язана з формуванням у майбутніх учителів психолого-педагогічних умінь та навичок, які представляють практичну сторону навчального процесу та становлять основу креативно-діяльнісного компоненту.

Однією з функцій творчої педагогічної діяльності є комунікативна, що розкривається в процесі взаємодії вчителя та учня. Вміння встановлювати особистісно орієнтовані стосунки з учнями, батьками, колегами, обирати оптимальний стиль спілкування відповідно ситуації, володіння засобами вербального та невербального спілкування, здібність розуміти взаємовідносини між людьми, мотиви їх вчинків, здатність відстоювати власну точку зору, володіння культурою мови, вмінням слухати та чути співрозмовника, вміння контролювати свій емоційний стан, запобігати конфліктним ситуаціям – це важливі для творчого вчителя здібності та вміння, які допоможуть у формуванні готовності до творчої професійної діяльності.

Організація творчого процесу нерозривно пов'язана з організаторським аспектом креативно-діяльнісного компоненту. Для майбутнього вчителя важливо вміти планувати, організовувати спільну діяльність з учнями та колегами, створювати комфортні соціальні та психолого-педагогічні умови для реалізації креативних ідей учнів та власних творчих задумів, коректувати план діяльності з метою підвищення її ефективності в разі зміни обставин, володіти самоорганізаційними вміннями, що визначаються через здатність здійснювати планування та управління своєю діяльністю, управління своїми пізнавальними інтересами та увагою, встановлення ефективного співвідношення навчання та відпочинку, самоконтроль.

Враховуючи специфіку діяльності вчителя, ми розглядаємо креативну складову компоненту готовності до творчої діяльності як таку, що передбачає сформованість певних якостей особистості, що забезпечує результативність її творчої професійної діяльності.

Креативність була предметом спеціального розгляду в роботах Д. Богоявленської, Дж. Гілфорда, С. Медніка, Дж. Рензулі, О. Пономарьова, Е. Торренса та інших в процесі дослідження проблеми обдарованості

особистості. Одна група дослідників у визначенні природи креативності робить акцент на виявленні та описанні особистісних характеристик та здібностей до творчої діяльності. Інші дослідники звертаються до методологічних основ психології творчості, закономірностей та механізмів творчої діяльності. Таким чином, в сучасній психології та педагогіці креативність розглядається як особистісна категорія, розбіжності виникають в основному в уточненні трактування поняття.

У своєму дослідженні О. Морозов, розглядаючи сучасні підходи до проблеми креативності, виходить з визначення креативності як ціннісно-особистісної категорії, яка являється невід'ємною стороною людської духовності та умовою творчого саморозвитку особистості, а також суттєвим резервом її самоактуалізації, та виражається не стільки різноманіттям знань людини, скільки чутливістю до проблем, відкритістю до нових ідей, схильністю до зміни стереотипів з метою створення нового, одержання нетривіальних, неочікуваних та незвичних розв'язань життєвих проблем [6, с. 40].

Ми погоджуємося з думкою Г. Михаліна, що розв'язування задачі (математичної, фізичної) часто є актом творчим, тому той, хто відчув радість перемоги, творчого натхнення хоча б раз, вже ніколи не зупиниться. Людина буде долати труднощі, її наполегливість та витримка будуть міцніти з кожним новим досягненням, а помилки та невдачі сприятимуть знаходженню стимулів для подальших напружень думки та волі [5, с. 278].

Креативна особистість, яка реалізується в діяльності, включається в творчий процес, який актуалізується в конкретний результат. Творчий процес здійснюється на різних рівнях: особистісному, рефлексивному та рівні співтворчості. А результат творчої діяльності виражається не тільки в матеріальних та духовних цінностях, але й у особистісному вивищенні людини, фахівця [3].

У своєму дослідженні ми будемо виходити з поняття креативності як комплексної характеристики особистості майбутнього вчителя, яка включає здібності до перетворення наявного досвіду в інтелектуальній, організаторській та комунікативній діяльності.

Основна функція креативної складової креативно-діяльнісного компоненту готовності в тому, щоб майбутній учитель умів створювати умови для розвитку творчого потенціалу дітей та самореалізації власної особистості, для діагностики та подальшого розвитку творчих здібностей, для обґрунтування творчої авторської позиції в професійній діяльності.

Важливо зазначити, що для майбутнього вчителя цінним є не тільки володіння прийомами та способами творчої професійної діяльності, а й уміння навчити цим „секретам” своїх учнів. У процесі дослідження нами визначено зміст креативно-діяльнісного компоненту, до складу якого входять наступні уміння:

– володіння впроваджуваними технологіями розвитку творчої особистості;

- критичної оцінки педагогічної проблеми та обґрунтування власної позиції щодо її творчого вирішення;
- діяти нестандартно при знаходженні оптимальних педагогічних рішень;
- застосування різноманітних методів та засобів навчання, створення умов для активізації творчої пізнавальної діяльності учнів;
- використання практично значущих творчих завдань з предмету для підвищення рівня мотивації до творчої діяльності;
- постійне опрацювання спеціальної літератури з подальшим застосуванням цікавих ідей у професійній діяльності на основі усвідомлення сутності творчих джерел праці вчителя.

Творчі уміння мають бути сформовані у вчителя на рівні, який забезпечить можливість їх творчого використання у процесі прогнозування, проектування та розкриття творчих можливостей особистості у педагогічній діяльності. Креативно-діяльнісний компонент виступає як результат оволодіння методами та прийомами діяльності, як уміння майбутнього вчителя на основі знань творчо підходити до виконання своїх професійних функцій.

Для формування у майбутнього вчителя готовності до творчої діяльності необхідно навчити його усвідомлювати траєкторію власного руху у творчому пізнанні навколишнього світу та професійній діяльності через рефлексію. Наявність рефлексивного компоненту у структурі готовності підтверджується психологічною структурою будь-якої діяльності: мотив, ціль, реалізація, результат, рефлексія.

Спираючись на визначення рефлексії як знання чи розуміння суб'єктом самого себе, з'ясування того, як інші розуміють його особистісні характеристики, емоційні реакції, пізнавальні уявлення [8, с. 398], ми вважаємо, що рефлексивний компонент проявляється як сукупність наступних елементів: здібність до самореалізації та самовираження в професійній діяльності; вміння контролювати результати своєї діяльності; рівень розвитку самооцінки, сформованість здатності до прогнозування, самоаналізу своєї діяльності; здатність до внутрішнього діалогу.

Ми погоджуємося з А. Бізяєвою [2] в тому, що тільки думаючий, рефлексивний учитель може ефективно розв'язувати професійні задачі, у вирішенні яких не може бути шаблону: задачі всебічного розвитку особистості учня. Дослідниця підкреслює, що здатність людини до рефлексії – фактор та засіб її особистісного зростання, тобто рефлексія несе в собі розвиваючу функцію.

Самоаналіз професійної діяльності входить до складу рефлексивного компоненту як спосіб виявлення протиріч між власними професійними можливостями вчителя та педагогічними завданнями, що сприяє вибору ефективної стратегії творчої педагогічної діяльності, яка б відповідала меті педагогічного процесу та засобам її досягнення.

Згідно твердження дослідників, педагогічна рефлексія є основою самовиховання, яке, в свою чергу, є творчим процесом формування

особистості у відповідності до поставленої мети. Самовиховання базується на адекватній самооцінці особистості, на критичному аналізі своїх індивідуальних здібностей та потенційних можливостей. Використовуючи такі прийоми як самонаказ, самосхвалення, самонавіювання можна усвідомлено здійснювати самоаналіз особистісного розвитку та самоконтроль, щоб сформувати майбутньому вчителю уявлення про себе як про професіонала [7].

Особливу роль у рефлексивній діяльності вчителя науковці відводять самооцінюванню власної творчості. Вони виділяють актуальну самооцінку (оцінювання своїх можливостей сьогодні), ретроспективну (оцінювання своїх вчорашніх можливостей), потенціальну та ідеальну (оцінка своїх майбутніх досягнень), рефлексивну самооцінку (співставлення з оцінками інших людей). Якщо актуальна оцінка вище ретроспективної, а ідеальна вище актуальної, то можна говорити про підвищення рівня професійної самосвідомості [7]. Вчитель, який позитивно сприймає себе, розуміє слабкі сторони своєї професійної діяльності та прагне їх виправити, впливає на формування позитивної Я-концепції своїх учнів, отримує задоволення від своєї професії, тим самим підвищуючи її ефективність. А вчитель з низькою професійною самооцінкою постійно відчуває дискомфорт, незадоволеність професією, негативно впливає на учнів, здебільшого використовуючи авторитарний стиль взаємодії зі своїми вихованцями. Зрозуміло, що впевнений у своїх силах та позитивно налаштований учитель краще долає стреси та перешкоди, здатний приймати відповідальні рішення, має вищий рівень працездатності, бажання професійного удосконалення та творчого відношення до своєї справи, а головне – може викликати в учнів прагнення до творчих професійних та життєвих пошуків.

Висновки. Готовність майбутнього вчителя до професійно-творчої діяльності – це стан особистості, який характеризується направленістю мотиваційної сфери на педагогічну діяльність, виражається в комплексі знань, умінь та навичок, особистісних характеристик, що виступають умовою ефективності професійної діяльності. Зміст готовності до творчої педагогічної діяльності визначається особливостями цієї діяльності та розглядається нами як склад таких компонентів як мотиваційний, когнітивний, креативно-діяльнісний та рефлексивний. Метою наших подальших наукових розвідок вбачаємо визначення показників та рівнів готовності майбутніх учителів.

Список використаної літератури

1. Антонова О. Є. Обдарованість: досвід історичного та порівняльного аналізу : монографія / О. Є. Антонова. – Житомир : Житомир. держ. ун-т, 2005. – 456 с. **2. Бизяева А. А.** Психология думающего учителя: педагогическая рефлексия / А. А. Бизяева. – Псков : ПГПИ им. С. М. Кирова, 2004. – 216 с. **3. Вишнякова Н. Ф.** Креативная психопедагогика : монографія / Н. Ф. Вишнякова. – Минск, 1995. – 240 с.

4. **Енциклопедія освіти** / [Акад. пед. наук України ; за заг. ред. В. Г. Кремня]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с. 5. **Михалін Г. О.** Професійна підготовка вчителя математики у процесі навчання математичного аналізу / Г. О. Михалін. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2003. – 320 с. 6. **Морозов А. В.** Креативная педагогика и психология : учеб. пособие / А. В. Морозов, Д. В. Чернилевский. – М. : Академический Проект, 2004. – 560 с. 7. **Руссков С. П.** Управление педагогическим творчеством и инновации в педагогической системе : учебное пособие / С. П. Руссков, С. Г. Григорьева. – 2-е изд., испр. и доп. – Чебоксары : Чуваш. гос. пед. ун-т, 2009. – 175 с. 8. **Педагогічний словник** / за ред. дійсного члена АПН України М. Д. Ярмаченка. – К. : Пед. думка, 2001. – 514 с. 9. **Фридман Л. М.** Психологическая наука – учителю / Л. М. Фридман, К. Н. Волков. – М. : Просвещение, 1985. – 224 с.

Михайленко Н. А. Компоненти готовності майбутніх учителів до творчої діяльності

Статтю присвячено проблемі визначення компонентного складу готовності майбутніх учителів до творчої діяльності. Проаналізовано такі складові готовності як мотиваційний, когнітивний, креативно-діяльнісний, рефлексивний компоненти. Визначено та обґрунтовано зміст кожного компоненту готовності майбутніх учителів до творчої діяльності.

Ключові слова: творча діяльність, готовність вчителя, компонент.

Михайленко Н. А. Компоненты готовности будущих учителей к творческой деятельности

Статья посвящена проблеме определения содержания компонентов готовности будущих учителей к творческой деятельности. Проанализированы такие составляющие готовности как мотивационный, когнитивный, креативно-деятельностный и рефлексивный компоненты. Определено и обосновано содержание каждого компонента готовности будущих учителей к творческой деятельности.

Ключевые слова: творческая деятельность, готовность учителя, компонент.

Mykhaylenko N. A. Components of Readiness of Future Teachers for Creative Activity

The article is devoted to the definition of the problem of content of the components of readiness of future teachers for the creative activity. Such constituents of readiness as motivative, cognitive, creative-active and reflexive components are analyzed. The content of every component of readiness of future teachers for the creative activity is defined and proved.

Key words: creative activity, readiness of the teacher, component.

Стаття надійшла до редакції 14.07.2012 р.

Прийнято до друку 26.10.2012 р.